

Реалізація квантитативного принципу іконічності редуплікованими займенниками з делімітативним значенням

Т. О. Козлова

Запорізький національний університет
Corresponding author. E-mail: ethstlab@yahoo.com

Paper received 10.11.19; Accepted for publication 22.11.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-212VII63-05>

Анотація. Статтю присвячено аналізу формально-змістових кореляцій в редуплікованих особових займенниках з делімітативним значенням в ілоканській мові. Доведено, що попри непрозору іконічність, квантитативний принцип ‘більше форми – більше змісту’ реалізовано успішно на основі ознаки ‘кумулятивність’. Коли редуплікація є актуалізатором делімітативного значення, як у мові ілокано, вона виконує важливу прагматичну функцію емфазі. Оскільки при реалізації делімітативного значення акцентовано на ‘повноті’ дійсничної сфери адресанта, можна сказати, що редуплікація слугує актуалізатором ‘повноти’ суб’єкта дії.

Ключові слова: іконічність, принцип квантитативності, редуплікація, делімітативне значення, особовий займенник.

Вступ. Явище іконічності, пов’язане з ізоморфізмом форми й змісту та їх мотивацією, має давню традицію вивчення у філософії, семіотиці, мовознавстві. Останнім часом у міждисциплінарних дослідженнях особливо уважно вивчають мовні знаки, зокрема, іконічні, їх типологію та вияви на різних мовних рівнях. Існування безпосереднього зв’язку між формою та змістом одиниць дискутується у філософії, семіотиці, культурології, антропології, психології. Особливий науковий інтерес являє актуалізація мовної іконічності, зокрема кодуюча техніка [9, p. 104] та принципи іконічності [6, p. 142–172; 12; 13].

Огляд публікацій за темою. В сучасних працях з теорії іконічності всебічно досліджено імітативний потенціал редуплікації. Загально визнано, що редуплікація – поліфункціональне явище і вживається для експлікації різних лексичних, граматичних та прагматичних значень, що охоплюють ‘множинність’ і ‘дистрибутивність’ в іменниках, ‘інтенсивність виявлення ознаки’ у прикметниках, ‘ітеративність’, ‘дуративність’ у дієсловах, ‘пропорційне збільшення кількості’ у числівниках [16]. У цих випадках іконічність редуплікації прозора, а формально-семантичне природження реалізує принцип ‘більше форми – більше змісту’ [12, p. 49–50; 13].

Проте окремі типи редуплікації, що виявлені у перфектних [15] та претеретних формах дієслів [3], у деяких термінах спорідненості [14], а також в окремих найменуваннях дитячих ігор [8], у деминутивах і делімітативах характеризуються непрозорою (“opaque” [19]) іконічністю, оскільки мотивація цих структурно-семантичних кореляцій незрозуміла для мовців, а зв’язок між *signans* та *signatum* виявляється контекстно обумовленим.

Мета статті полягає в аналізі редуплікації в структурах особових займенників з різними субкатегоріальними значеннями (ексклюзив, інклюзив, делімітатив) та доведенні відповідності делімітативного значення редуплікованих основ квантитативному принципу іконічності.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал дослідження охоплює редупліковані форми одиниць на позначення рестриктивних значень в мові ілокано (аустронезійська сім’я, малайсько-полінезійська група, північно-лусонська підгрупа), розповсюджені на півночі Філіппін. За допомогою *структурного* аналізу вивчено особливості будови відібраних одиниць; *контекстологічний* аналіз застосовано з метою виявлення актуалізованих цими одиницями значень; за результатами *когнітивного* аналізу встановлено діаграматичну відповідність когнітивних і лінгвальних структур, коли більша кількість

інформації унеобхідноє додаткову форму її кодування.

Результати дослідження. У контексті зсуву сучасної лінгвістичної парадигми в бік когнітологічного напрямку, іконічні знаки розглядаються як найпрозоріший спосіб співвіднесення мови з когніцією, оскільки саме мова організує й формує зміст концептуальних структур нашого мислення. На основі фундаментального принципу іконічності, згідно з яким “закодований досвід легший для накопичення, обробки та передачі, якщо код максимально ізоморфний досвіду” [11, p. 189], виводяться когнітивні принципи іконічності (“iconic principles” [6, p. 142 – 172; 12; 13]), одним з яких є принцип квантитативності.

Суть іконічного ПРИНЦИПУ КІЛЬКОСТІ (або КВАНТИТАТИВНОГО ПРИНЦИПУ / “the principle of quantity” [7, p. 16]) полягає в тому, що більша кількість інформації кодується більшою формою. ‘Більша кількість’ інформації передбачає необхідність додаткового кодування/маркування того, що є менш очікуваним або важливішим. Реалізацію цього принципу часто покладають [ibid.] на збільшення форми позначень множини іменників (англ. *book* “книга” – *books* “книги”), ступенів порівняння прикметників (*high* “високий” – *higher* – *the highest*) [5, p. 36], а також уживанням розгалужених гоноративних форм для вираження категорії ввічливості. Отже, іконічний принцип квантитативності актуалізується, коли складність форми знака відповідає його змістовій складності.

Редуплікація, яка трапляється в морфологічній структурі одиниць із делімітативним (в інших термінах – обмежувальним, рестриктивним) значенням, викликає сумніви щодо її іконічності. Наприклад, у мові ілокано редуплікація передає рестриктивні значення у формах особових займенників (ілок. *sisiák* “тільки я”), демонстративів (ілок. *dagdagitóy* “тільки ці”), та в окремих висловах із числівниками (ілок. *sangsangaburnáy* “тільки один повний глечик”) [19, p. 29]. Делімітативне значення особових займенників, демонстративів та числівників передбачає обмеження сфери партиципантів, оскільки ґрунтується на усвідомленні мовцями того, що хтось або щось виявляється визначеним і виділеним, а отже, якимось виокремленим. Аналіз прикладів допоможе встановити відповідність або невідповідність рестриктивного значення редуплікації квантитативному принципу іконічності.

У мові ілокано особові займенники, які належать до класу незалежних абсолютивів, мають форми особи й числа – *siák* “я (1 ос., одн.)”, виражають ексклюзивність / інклюзивність – *sitá* “ти і я” та респективне значення (‘ввічливість’, ‘повага’) – *dakayó* “ви (2 ос., мн.); Ви (2 ос.,

одн., респективне)”, *isúda* “вони (3 ос., мн.); Ви (2 ос., мн., більш респективне, ніж *dakayó*” [18, р. xli]. Делімітативне значення маркується редуплікантом – *siák* “я” > *sisiák* “тільки я” [19, с. 29], *siká* “ти” > *siksika* “тільки ти” [20, р. 120], *isú(na)* “він, вона, воно (3 ос., одн.)” > *si-isú(na)* “тільки він/вона”, *dakami* “ми, не ти (1 ос., мн., ексклюзив)” > *dakdakami* “тільки ми (ексклюзив)” [18, р. xli–xlii].

Слід зазначити, що в інших мовах редуплікація вживається й для вираження інклюзивності (бамілеке *pú* “ми з тобою” > *pú-a-pú* “ми з тобою та з ними” [2, с. 193]). Приклади вираження значення ексклюзивності за допомогою редуплікації нам невідомі. Незважаючи на те, що способи утворення ексклюзиву, інклюзиву та делімітативу варіюються в мовах, існує можливість використання редуплікації як способу утворення інклюзиву та делімітативу в їх протиставленні ексклюзиву (Рисунок 1).

Рис. 1. Схема протиставлення формально-семантичних ознак особових займенників

Виявляється, у сфері займенника субкатегоріальні значення інклюзиву та делімітативу протиставлені ексклюзиву. Розглянемо зазначені субкатегоріальні значення особових займенників детальніше.

Ексклюзив виражає вилучення адресата мовлення зі сфери дейксису адресанта (Рисунок 1.), а інклюзив – залучення. Тому ексклюзив та інклюзив об’єднуються категоріальним значенням особи, але протиставляються за субкатегоріальним значенням – ‘контраст’ vs ‘адитивність’ (Таблиця 1).

Інклюзив та делімітатив зближуються на основі ознаки ‘кумулятивності’. Важливо, що в тих мовах, де редуплікація вживається як маркер інклюзивності, вона виконує переважно семантичну функцію. А у випадку, коли редуплікація є актуалізатором делімітативного значення, як у мові ілокано, вона виконує важливу прагматичну функцію емпізи (Таблиця 1). При реалізації інклюзивного та делімітативного значень увага зосереджується на ‘повноті’ дейктичної сфери адресанта. Якщо порівняти особові займенники з інклюзивним та рестриктивним значенням при виконанні ними синтаксичної ролі суб’єкта, то можна сказати, що редуплікація слугує актуалізатором ‘повноти’ суб’єкта дії. Наприклад, в ілокано за допомогою уживання редуплікованого делімітатива актуалізується обмежувально-видільне значення, акцентується увага на обмеженій кількості виконавців дії: – “*Tulonganyo dagiti polis agsipud ta dimi maaramid a dakdakami* <...> (*Help your policemen because we cannot do it alone*)” (Tawid N. Mag. (2007) 12 Nov.) [17] – “Допоможіть своїм полісменам, бо ми самі (тобто ‘всього лише ми’) не здатні зробити це”; “*Duduúda ti napán*” [18, р. lix] – “Тільки двоє з них пішли”.

Таблиця 1. Категоріальні та субкатегоріальні значення особових займенників у мові ілокано (приклади: [RIDG 2000, р. xli–xlii])

ЕКСКЛЮЗИВ	ІНКЛЮЗИВ	ДЕЛІМІТАТИВ
ілок. <i>dakami</i> “ми не ти” (1 ос., мн.)	ілок. <i>datayó</i> “ми й ти” (1 ос., мн.)	ілок. <i>dakdakami</i> “тільки ми” (1 ос., мн.)
КОНТРАСТ	АДИТИВНІСТЬ	ЕМФАЗА

Значення ексклюзивності та делімітативності не співвідносні. У випадку ексклюзиву адресат вилучається з дейктичної сфери адресанта й це більше корелює зі сферою семантики (значенням контрасту). Делімітатив якраз позбавлений контрасту й тяжіє до сфери прагматики, оскільки рестриктивність стимулює емпізу (Таблиця 1).

Отже, субкатегорія ексклюзиву базується на протиставленні, інклюзиву – на об’єднанні, а делімітативу – на розмежуванні.

Вважаємо, що редуплікація слугує іконічним способом вираження повноти дейктичної сфери (Рисунок 2) за рахунок кількісного збільшення у сфері дейксису – об’єднання двох частин.

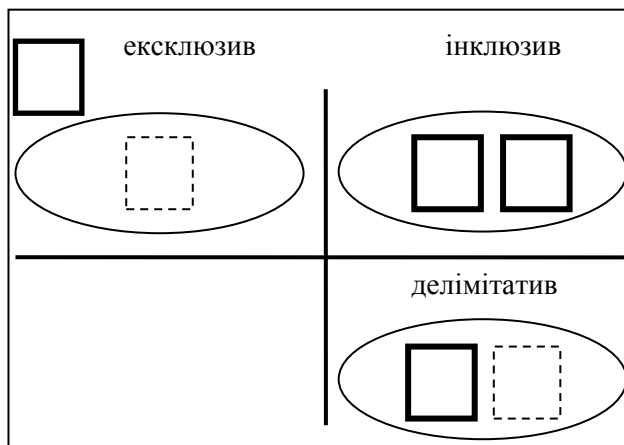

Рис. 2. Концептуальне протиставлення фону (пунктирна лінія) та фігури (жирна лінія) при реалізації субкатегоріальних значень особових займенників

При актуалізації інклюзивного значення відбувається концептуальне протиставлення, при якому виділяється об’єкт уваги – частини (фігура), об’єднані в ціле (фон). Реалізація делімітативного значення ґрунтується на (а) виділенні певної частини (фігура) з цілого (фон) для окремого або особливого виконання якоїсь дії та (б) посиленні такого розмежування. Актуалізація субкатегорії ексклюзиву вимагає виділення частини (фігура), виведеної за межі цілого (фон).

Тому редуплікація, як актуалізатор делімітативного значення, також іконічна, але ступінь прозорості іконічності тут знижується, оскільки делімітатив більше корелює зі сферою прагматики, а не чистою семантикою. В ілокано особові займенники з делімітативним значенням вторинні, тобто похідними від основи-симплексу особових займенників (*siák* “я” > *sisiák* “тільки я”, *siká* “ти” > *siksika* “тільки ти”). Дуже ймовірно, що саме це створює сприятливі умови для збільшення прагматичної насиченості делімітативів, оскільки чиста семантика переважає в основних, непохідних одиницях, а частка прагматики значно збільшується в дериватах. Таке твердження узгоджується з висновками Ю. Д. Апресяна [1, с. 141] про прагматичну насиченість похідних, фразеологічно зв’язаних та конструктивно обумовлених значень слів порівняно з їх основними значеннями.

Вірогідність наших висновків щодо шляхів розвитку значень редуплікації, їх переосмислення підтримується іншими фактами мови, пов'язаними з потенційно можливими шляхами розвитку значень, стимульованих морфологічними змінами. Результати дослідження Б. О. Серебреннікова [4, с. 179–196] продемонстрували, що в давніх уральських, тюркських, монгольських, тунгусо-маньчжурських мовах значення 'збірної множинності' в суфіксах іменників перетворилося на 'зменшено-пестливе'. Наприклад: суфікс *-i/-j/-ja*: 'збірна множинність' — к.-зир. *komi* "назва народності" (< *kom, kum* "людина"); фін. *koivi* "березняк", *haapi* "осичник", *leppi* "вільшаник" [4, с. 179–180]; 'демінутив' — к.-зир., удор. (діал.) *meg-e-j* "баранець"; удм. *čip-e-j* "щука" (< "щучка") [4, с. 185].

Уживання суфіксів збірної множинності для передачі значення 'послаблений вияв ознаки, якості' в прикметників також трапляється в уральських і тюркських мовах,

хоча є рідкісним явищем. Наприклад, суфікс *-la*: 'збірна множинність' — сх.мар. *кож-ла* "ліс" (< "ялиник") vs *кож* "ялина" [4, с. 180]; 'послаблений прояв ознаки' — (у складі суфікса прикметників *-tʉe*) гірсько-мар. *ошалге* "білуватий" vs *ошо* "білий" [4, с. 188].

Висновки. Ми переконані, що редуплікацію із делімітативним значенням можна вважати іконічною, оскільки подвоєння мотивоване не обмежувальною ('такий, що не охоплює чогось у повному обсязі'), а розмежувальною ознакою ('такий, що вирізняється серед інших, на якому зосереджено увагу'). Переважання прагматичного аспекту змісту пояснює абстрактність і непрозорість іконічності делімітативної редуплікації. *Перспективу* становить порівняльно-історичне дослідження делімітативних редуплікацій у споріднених та неспоріднених мовах, встановлення їх функційного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография. Избранные труды. Т. 2. М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. 767 с.
2. Виноградов В. А. Инклюзив // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. М.: Большая энциклопедия, 1998. С. 193.
3. Козлова Т. О. Иконичность редуплицирующих глаголов в готском языке // Science and Education a New Dimension: Philology, 2013. I (2). Is. 11. P. 141–144.
4. Серебренников Б. А. Вероятностные обоснования в компаративистике. 2-е изд., стереотип. М.: Ком книга, 2005. 376 с.
5. Anderson E. A Grammar of Iconism – Cranbury: Fairleigh Dickinson University Press, 1998. 399 p.
6. Cuyper L. De. Limiting the Iconic: From the Metatheoretical Foundations to the Creative Possibilities of Iconicity in Language – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2008. 286 p.
7. Dirven R. Looking Back at Thirty Years of Cognitive Linguistics / René Dirven, Francisco José Ruiz de Mendoza Ibáñez // Cognitive Linguistics in Action: From Theory to Application and Back / ed. by Elzbieta Tabakowska, Michal Choinsky, Lukasz Wiraszka. N. Y., Berlin: Walter de Gruyter, 2010. P. 11–70.
8. Donaldson B. C. A Grammar of Afrikaans. Berlin, N.Y.: Walter de Gruyter, 1993. 497 p.
9. Dressler W. Word formation as part of natural morphology // Leitmotifs in Natural Morphology / ed. by Wolfgang U. Dressler. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1987. P. 99–126.
10. Fischer O. Cognitive iconic grounding of reduplication in language // Semblance and Signification / ed. by Pascal Michelucci, Olga Fischer and Christina Ljungberg. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2011. P. 55–82.
11. Givón T. Iconicity, isomorphism, and non-arbitrary coding in syntax // Iconicity in Syntax: Proceedings of a Symposium on Iconicity in Syntax, Stanford, June 24–6, 1983 / ed. by John Haiman. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1985. P. 187–220.
12. Givón T. Isomorphism in the Grammatical Code: Cognitive and Biological Considerations // Iconicity in Language 4 / ed. by Raffaele Simone. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1995. P. 47–76.
13. Haiman J. The Iconicity of Grammar: Isomorphism and Motivation // Language. Sep., 1980. Vol. 56, No. 3. P. 515–541.
14. Kozlova T. Iconically expressible meanings in Proto-Indo-European roots and their reflexes in daughter branches // Iconic Investigations / ed. by Lars Elleström, Olga Fischer, Christina Ljungberg. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2013. P. 311–330.
15. Kulikov L. Reduplication in the Vedic verb: Indo-European Inheritance, analogy and iconicity // Studies on reduplication / ed. by Bernhard Hurch. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2005. P. 431–454.
16. Moravcsik E. Reduplicative constructions // Universals of Human language. Vol. 3: Word Structure / ed. by Joseph Greenberg. Stanford, CA: Stanford University Press, 1978. P. 297–334.
17. Papadi, polis, NGOs, nagrali para urnos ken talna iti Amianan a Luzon [Electronic resource] // Tawid News Magazine. Tawid News Team. Latest News. 2007. Nov., 12. URL: <http://tawid-newsmag.com/2007/11/papadi-polis-ngos-nagrali-para-urnos-ken-talna-iti-amianan-a-luzon/>
18. Rubino C. R. G. Ilocano Dictionary and Grammar: Ilocano-English, English-Ilocano. Honolulu: University of Hawaii Press, 2000. 775 p.
19. Rubino C. R. G. Ilocano: Ilocano-English / English-Ilocano: Dictionary and Phrasebook / [compiled by Carl R. Galvez Rubino]. N.Y.: Hippocrene Books, Inc., 1998. 266 p.
20. Štekauer P. Word-Formation in the World's Languages: A Typological Survey / Paul Štekauer, Salvador Valera, Livia Körtvélyessy. Cambridge: CUP, 2012. 390 p.

REFERENCES

1. Апресян Ю. Д. Integral Description of the Language and Systemic Lexicography. Vol. 2. Moscow: Yazyki Russkoi Kul'tury, 1995. 767 p.
2. Vinogradov V.A. Inclusive // Linguistics. Comprehensive encyclopedic dictionary / ed. by V. N. Yartseva. 2nd ed. Moscow: Bol'shaya Rossiiskaya entsiklopediya, 1998. P. 193.
3. Kozlova T.O. Iconicity of reduplicated verbs in Gothic // Science and Education a New Dimension: Philology, 2013. I (2). Is. 11. P. 141–144.
4. Serebrennikov B. A. Probabilistic grounds in comparativistics. 2nd ed. Moscow.: Kom Knyga, 2005. 376 p.

Actualization of the quantitative principle of iconicity by reduplicated pronouns with delimitative meaning

T. O. Kozlova

Abstract. The article is a case study that examines form-meaning correlation in Ilocano reduplicated personal pronouns with delimitative meaning. It is argued that in spite of being opaque, the iconic quantitative principle 'more form — more meaning' is successfully performed by reduplicated delimitative pronouns due to their cumulative semantic feature. When reduplication is used to express the delimitative meaning, as in Ilocano pronouns, it plays a significant function of emphasis. The fact that the delimitative meaning highlights 'the completeness' of the addresser's deictic sphere proves the efficiency of reduplication in encoding the sense 'completeness of the subject of the action'.

Keywords: iconicity, the principle of quantity, reduplication, delimitative meaning, personal pronoun.